Erdem Bayazıt'ın Şiiri

Vefa Taşdelen

Bir şairin şiirleri "tüm şiirleri" başlığı altında basılmış olarak önümüze geldiğinde, şiirin ortaya çıkış sürecini, bir ömrün müstesna anları içinden süzülüp gelerek değil de sanki hepsi birden, art arda yazılmış gibi algılama eğilimi içine gireriz. Bu bir yanılgıdır. Şiir, öykü yazar gibi, roman yazar gibi yazılmaz. Bir şiir kitabının ortaya çıkması yıllar ister. İlk önce dergilerde görünür şiirler, ardından zaman içinde birikir yayınlananlar. Derken bir ömür içinde ancak birkaç kitap çıkar ortaya. En sonunda bunların toplu baskısı gelir: "tüm şiirleri." Toplu halde yayınlansalar da, toplu halde yazılmaz hiçbiri. Adım adım, aşama aşama bir ömrün tanıklığını yaparlar. Gençlik dönemi, olgunluk dönemi, yaşlılık dönemi, kendi ruhsal halleri ve varoluş biçimleri içinde yansırlar şiire. Şairin yaşam süresi içinde geçirdiği duygusal, ruhsal ve düşünsel evrim şiirlerinde ifade bulur. Bu nedenle toplu halde yayınlanan bu şiirlere aynı esin döneminin, aynı ruh halinin, aynı duygusal durumun, aynı düşünsel tutumun, aynı bedensel esenliğin şiirleri olarak bakmak yanıltıcı olacaktır. Onların her birisinin ayrı bir yazgısı, ayrı bir bahanesi, ayrı bir varlık yapısı vardır. Daha önceden, yazılması düşünülen bir kitabın öngörüsünü taşımazlar. Önceden kestirilemeyen bir yaşantının, farklı bir esin kuşağının ürünüdür onlar. Tek tek ortaya çıkan şiirler zamanla kendine özgü doğası ve sesi olan bir ırmağa dönüşürler; yer yer güçlü, yer yer cılız akışlar oluşturarak.

Erdem Bayazıt'ın şiirinin toplu baskısına bakarken bunları düşünüyorum, bunlar geçiyor aklımdan. Üç kitabın birleştirilmesinden oluşan 208 sayfalık bir kitap: *Şiirler*. Bir varoluşun içinden çıkmışlar, bir ömrün tanıklığını yapıyorlar. Acıları ve sevinçleri, umutları ve kaygılarıyla; bir yaşama tutumu, bir değer ve hayat anlayışıyla. İlk bakışta nicelik açısından, üretken, çok yazan bir şair karşısında olmadığımızı anlıyoruz, uzun zaman aralıklarıyla yayınlanmışlar zira. 1972 yılında yayınlanan *Sebep Ey*, 1958 yılından itibaren yazdığı şiirlerden oluşuyor. İkinci şiir kitabı olan ve çoğunluğu 70'li yıllarda yazılmış şiiri ihtiva eden *Risaleler*, ilkinden on yedi yıl sonra, 1989 yılında yayınlanmış. Son şiir kitabı olan *Gelecek Zaman Risalesi*'nin yayın tarihi ise 1998.[1] Görülen o ki, esini bol, kalemi bereketli bir şair değildir Bayazıt. Bunun farkındadır kendisi de: "*Şiir diye/ Bir ömür tüketerek yazdıklarım/ İki saate okunuyor/ Bundan ucuz ne olabilir/ Havadan başka"* der kitabın hemen başında. Ama "bir ömür tüketerek" ifadesinde, şiir sanatına verdiği anlam ve değer de ortaya çıkar.

1. Kendi Zamanına Duyarlı Bir Şiir

Erdem Beyazıt'ın çocukluğu ve ilk gençlik yılları, ikinci dünya savaşının çalkantıları, bunalımları, korkuları ve yarattığı etkiler arasında geçer. Ne olur bu dönemde? Öncelikle

[1] Küçük hacimli bu üç kitap daha sonra *Şiirler* başlığı altında toplanmıştır. Bkz. Erdem Bayazıt, *Şiirler*, İz yayıncılık, İstanbul, 2008.

savaş haberleri sıkça duyulur, halk yoksulluğun ağırlığı altında ezilir. Demokrat parti iktidara gelir. Kentleşme olgusu başlar. Köyden şehirlere göç yaşanır. Başta Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine işçiler gönderilir. İdeolojik ve politik gerilimler yaşanır. Eski değerler sorgulanır. Yeni değerler üretilmeye çalışılır. 60'lı yıllara ihtilalle girilir. Ülkenin başbakanı ve bazı bakanları idam edilir. Şiirde ve sanatta yeni arayışlar ortaya çıkar. Varoluşçu söylem, düşünce ve sanat dergilerinde kendini hissettirir. İkinci yeni şiiri dönemin öne çıkan şiir anlayışını temsil eder. İdeolojik arayışlar, toplum içinde giderek bir kutuplaşmaya doğru gider. Sovyetler birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, ideolojik yönden İslam ülkeleri üzerinde çalışalar yaparlar. Büyük kentlerde öğrenci olayları yaşanır. Muhtıralar ve yeni idamlar gelir. Köyden büyük şehirlere göçler hızlanır. Dini duyarlılığı merkeze alan bazı şair ve yazarlar, dönemin siyasi ve ideolojik gelişimleri karşısında sanattan edebiyata, felsefeden gündelik yaşama bir söylem geliştirme ihtiyacı hissederler; bu konularda bir tutum, bir anlayış geliştirmeye çalışırlar. Bunu kendilerini anlamak, duruşlarını tanımlamak, hızla gelişen sosyolojik, felsefi ve ideolojik sorunlar karşısında bir tavır belirleyebilmek adına yaparlar; gelişmeler karşısında buna zorlanırlar. Anadolu'nun çeşitli illerinden Ankara ve İstanbul'a yüksek öğrenim için gelen gençler, kendi aralarında okuma ve yazma ortamları oluştururlar. Yayın evleri kurulur, dergiler yayınlanır. Felsefi ve sanatsal duyarlılık yükselişe geçer. Önlerinde çok az örnek vardır. El yordamı ile kendi yollarını bulmaya, kendi anlayışlarını geliştirmeye, kendi sorularını cevaplandırmaya çalışırlar. Soruları yalnız kendileri, kendi fiziksel coğrafyaları açısından değil, kültür ve manevi coğrafyaları açısından da, tüm insanlık açısından da sormaya ve cevaplandırmaya çalışırlar. Bu duruş, dönemin tüm insanlığı hedefleyen ideolojik tutumuna uygundur.

Erdem Bayazıt, bu duyarlığı oluşturan, paylaşan ve yaşayan çevreler arasında kendini gösterir. Şiiri kendi zamanına ayarlı, kendi döneminin *ethos*unu yansıtan bir şiirdir. *Sebep Ey* ve *Risaleler* 60'lı-70'li yılların sesini, sosyal ve siyasi duyarlığını belirgin bir şekilde yansıtır. İhtilal ve idam psikolojisi, ideolojik arayış ve söyleyiş, şiirin ortaya çıkışında etkili olur. Manevi duyarlılık şiirin ana eksenini oluşturur. İnancın şiire yansıyış düzeni, temel bir konum arz eder: iman bir soru olarak değil, bir cevap olarak yansır şiire. Dolayısıyla kaçış değil kurtuluştur, kaos değil dinginliktir. Bunun sonucunda iman felsefi bir derinlik içinde varoluşsal bir sorun olarak ifade bulmaz. Sorgulanan değil, sorgulayan bir inanma biçimi söz konusudur. Zamanın getirdikleri dini ve geleneksel değerler açısından sorgulanır. Zaman değişmiştir, zamanın koşulları da değişmiştir. Yeni bir ifade biçimi ve yeni bir söylem de ortaya koymak gerekmektedir. Erdem Bayazıt'ta da bu çaba görülür. Şiiriyle dilin yeni ifade imkânlarına yönelir. Güncel duyarlılıklardan da yararlanarak şiir dilini kurmaya çalışır. Bu yönelişte, ideolojilerin söylem biçimlerinden yararlandığı da görülür. Bu nedenle birey ve toplum bir denge içinde ortaya çıkar. "Savaş Risalesine Zeyl" olarak Yazdığı "Afganistan 1400"de yer alan şu mısralar, Bayazıt'ın, eğer denilebilirse "işlevsel" ve "protest" şiirinin açık örneği olarak görülebilir: *"Öyleyse ey şair sen de davranmalısın/ Şiiri bir mızrak gibi kullanmalısın/ Mısralarını şarjör gibi sürmelisin damarlara/ Kalbin titreşimlerini ayarlamalısın."* Zira savaş, bütün teknolojisi, teknolojik unsurları, gücü ve tantanası ile bir işgal ve imha hareketine dönüşmüştür. Bunun karşısında direnen, yutulmaya, emilip yok edilmeye karşı koyan bireyler, direnişçiler vardır. Bayazıt'ın şiiri, onların yanındadır. Bosna'dan Afganistan'a ezilen bir coğrafyanın içli sesi vardır onda. Dolayısıyla şiiri, toplumsal ve siyasi konulara duyarlı bir şiirdir; bir mücadele, bir "dava" ve bir "tepki" şiiridir. Yine de, şairin bu tutumu, yazdığı şiirlerin bireysel varoluştan uzak, şiirinin de şiirsiz ve sanatsız olduğu anlamına gelmez; aksine şiirinin şiir sanatının zenginliğini ve güzellini taşıyabilmesi için çok çaba harcadığı, titiz davrandığı anlamına gelir. Bunu şiire gösterdiği özenden, az şiir yazma biçimindeki titizlikten, şiir söylemeye verdiği değerden anlayabiliriz.

Bayazıt, ideal tiplere adar kimi şiirlerini. İnsani değerlerin eriyip yok oluşu karşısında hüzünlenir. Şiirini bir aksiyon şiiri olma yolunda geliştirir. Sanayileşme ile birlikte ortaya

çıkan modern kent olgusunu, eski şehir değerlerini öne çıkararak eleştirir. İnsani değerlerin öncelendiği yaşantılara, değerlere göndermede bulunur. Bütün bunlardan hareketle, "kent-şehir" (yeni-eski, çağdaş-geleneksel) değerleri arasında bir ikilem, bir karşıtlık oluşturur. Kent, sanayileşmenin beraberinde getirdiği, modern yaşamın içinde geçtiği bir yaşantı alanıdır; modern değerlerin yaşandığı ve üretildiği yerdir. Şehir ise geleneksel değerlerin üretildiği ve yaşandığı bir dünya, geleneksel yaşam biçiminin hüküm sürdüğü bir alandır. Bu anlamda iki tür şehir vardır Bayazıt'ın şiirlerinde. Şehir, içinde "insanlığımızı eskittiğimiz" bir yaşantı alanı olarak ifade bulduğunda, pek çok yabancılaşma katmanını da içinde barındıran modern kent olgusuna işaret eder. Bu olguyu tanımlayan temel unsur, insanın madde ile, eşya ile, teknoloji ile kurduğu ilişkidir. "Her şey bir makine düzenine girmiş", "insan ve tabiat çağı" kaybedilmiştir burada. "Karanlık Duvarlar"ın önünde olmak gibi bir şeydir bu. Kent yenilgi, kentten çıkmak zaferdir. Kurtuluş, kentten uzaklaşmakla başlar. Oradan çıkıp uzaklaşmak, kendine yaklaşmak olacaktır. Kent-doğa, kent-şehir ikilemi, Bayazıt'ın şiirlerinde, giderek doğa ve geleneksel değerlerin yaşandığı şehirlere duyulan özleme dönüşür.

2. Doğaya ve Varoluşa Dönüş

Bayazıt'ın şiir üretme gücünün ideolojik kutuplaşmalarla koşutluk gösterdiğini söyleyebiliriz. *Sebep Ey* ve *Risaleler*'deki şiirleri, ideolojik çalkantıların yükselişe geçtiği, *Gelecek Zaman Risalesi* ise ideolojik yönelimlerin hızını kaybettiği dönemlerin esinlerinden oluşur. *Sebep Ey*'i ve *Risaleler'*i okurken, insan, sözün bitmediğini ve Bayazıt'ın söyleyebileceği ve söylemesi gereken sözler olduğunu hisseder. Bir beklenti oluşur kendiliğinden. *Gelecek Zaman Risalesi*'nde bu beklenti kısmen karşılanır. Bu kitapta yer alan şiirler, önceki şiirleri tanımlar, bütünler. Bu bütünlük içinde Bayazıt'ın şiiri, sadece insanın siyasi ve etik boyutunu değil, baştan sona hayatı ve ölümü, inancı ve umudu yorumlayarak yer yer uzun, coşkulu ve destansı söyleyişlere kavuşur. Bu anlamda Beyazıt'ın şiiri tümüyle varoluşa duyarlı bir şiirdir. Toplumla, insanlık değerleriyle olan bağını sonuna kadar sürdürür. Birey ve toplum bir bütünlük içinde ortaya çıkar. Varoluş toplumu dışlamaz, birey toplumsal bir varlık olarak ifade bulur. İdeolojik çözülüşün, şairleri ve yazarları toplumdan kendi varoluşlarına yönelttiği, kendi tekil varlıklarıyla yüzleştirdiği bir gerçektir. Bunun bir ürünü olarak 80'li-90'lı yılların şiirsel karakteri daha çok bireysel temalarla öne çıkar. Beyazıt'ın şiirlerinde birey toplum dengesinin iyi kurulduğu görülebilir. Bu dengeden kendi benine, hayata ve dünyaya ilişkin sorunlar, söyleyişler çıkar. *"Bir otel odası kadar bana aitsin/ Bir mağara kadar hiç kimseye/ Herkese bir deniz gibi/ Biliyorum sadece bir emanetsin."* Der dünya için. Coğrafyadan topluma, toplumdan kendi benine, kendi beninden tüm dünyaya gidip gelir. Toplumun sorunları kendi sorunu olur, dünyanın sorunları kendi sorunları arasında yer alır. Zaman zaman varoluşunun derinliklerinde kendi bireysel varoluşunu algıladığı da olur: *"Bir tünelden mi geçiyorsun kalbim/ Uçsuz mağaralarda damıtarak yalnızlığını/ Hayatı yorumlamak değil yaptığımız/ Sürekli bir hüzün yağmurunda ıslanmak belki."*

Şair şiirinde bu sisli ve karanlık "tünel yolculuğu"nun raporunu verir. Bu süreçte, "gece" imgesi ile "yaşamak" eşdeğerlidir. Yaşamak, karanlıkta yürümek gibidir. Şiir bu yürüyüşün aydınlık bilincidir. *"Gece dedimse kastettiğim yaşamak sadece/ Yaşamak aşkı ıstırabı vefayı isyanı."* "Şehir ve Doğa Burcu"na doğaya duyduğu özlem yansır. Kent yaşamının varlığımızda oluşturduğu bölünmeler ve ihtiva ettiği karmaşık ilişkiler ağı, doğada dinginliğe kavuşacaktır. Doğa kendi içinde kesintisiz bir akıştır. Bu akış benliği sardığında, kültürlenmenin tortularından ve kent yaşamının olumsuz etkilerinden de uzaklaşacaktır, bunu umar: *"Kimsenin efendisi değilsin kırlarda/ Kendinin bile/ Her şeyin kölesisin şehirlerde/ Kendinin bile."* Şiir şu mısralarla biter: *"Ey şafak uyandır bizi öperek alnımızdan/ Ey doğa emzir ruhumuzu/ Ey şehir kovma bedenimizi kapından/ Ey aşk merdiveni ulaştır bizi cennetine."* Bayazıt'ın kendi zamanına duyarlı olan şiiri zaman zaman doğaüstü bir esinle

doğaya, doğanın sesine de ayarlanır. Bu esin giderek bir bütün olarak anlamanın sevgisine, bilgisine, bilgeliğine de dönüşür.

Bayazıt'ın varoluş merkezli şiirlerinde aşk ve ölüm teması önemli bir yer tutar. Bu şiirlerde aşk kuşatıcı bir duygu olarak ifade bulur. Aşk, bir bütün olarak varlığı sevmektir. Çiçeği, toprağı, insanı sevmektir. Tanrı'yı sevmektir. Ancak aşkın merdiveni ile insan bu dünya duvarının ötesine geçebilir, ancak aşk deneyimiyle inancın saflığına ulaşabilir. Aşkta öncelikle güzellik vardır. Sonra da uyanış, arınma, bereket, coşku, umut, canlılık, sonsuzluk. Ölüme aşkla direnebilir insan, dünyaya aşkla katlanabilir. Aşktan yüz çevirdiğinde, insan olmanın gücünden ve imkânından da yüz çevirir. *"Hani bir gün bir çobana rastlamıştık/ Kavalıyla bir sümbülü emziriyordu/ Adı Ferhat mıydı neydi/ Koyunların kuşların böceklerin ve çiçeklerin/ Sadakatten mest oldukları/ Her birinin gözlerinde/ Kaybolur gibi kayar gibi/ Dalıp gittiğimiz o sadakat evreni/ Kayaların yüzlerinden okuduğumuz o ebedi bilinç/ Bizi çekip almıştı kılcal damarlarımızdan."* "Aşk Risalesi"nde aşk hali, evrenin bütünlüğü içine böyle yansır; yüreği insana, doğaya, evrene ve Tanrı'ya böyle ayarlı hale getirir. "Şehir ve Doğa Burcundan" isimli şiirde, aşkın yüreği evrene, varlıkları birbirlerine akortlayan gücü şu şekilde ifade bulur: *"Bütün canlılar/ Aşkla mest, aşkla diri/ Yağmurun sesini dinler gibi/ Dinliyorlar birbirlerini*." Aşktaki arınma, bağlanma, sığınma ve bütünlenme hali de "Aşk Risalesi"ne şöyle yansır: *"Yaslan göğsüme sevgilim/ Benim gönlüm gök gibidir açık deniz gibidir/ Pas tutmaz benim içim yeryüzü gibidir toprak gibidir/ Sen ki bulut gibisin/ Ay gibisin güneş gibisin bazen."*

Ölüm konusu şairleri, filozofları ve bilgeleri en çok yoran konuların başında gelir. Sorunun çetinliği, çözümlenemez oluşundan kaynaklanır. Onu herkes bizzat kendi vaaroluşunda bulgulamak ve tecrübe etmek zorundadır. Ölüm bize kendi varlığımız içinde verilmiştir. Varolmak demek, ölümlü olmak da demektir. İnsan bu keşifte kendi varlığının çekirdeğine, özüne kavuşur: ölüm karşısında yalnız, çaresiz ve bir başınadır. Bu tema ile şu ya da bu şekilde karşılaşmayan, hesaplaşmayan yok gibidir. Ölüm düz mantıkla anlaşılabilecek bir şey değildir. Hatta herhangi bir sorun seviyesine indirilebilecek bir durum da değildir. Basit anlamda bir felsefe sorunu da değildir. Mantık onu her ne kadar doğal karşılasa da, ölüm karşısında bireyin varoluşsal kaygısı, bireysel olarak yaşanan ve mantığı da sızlatan bir şeydir. Bayazıt'ın şiirlerinde ölüm çeşitli halleriyle kendini gösterir; gazete ilanlarına yansıyan ölümlerle sözgelişi, daha çok geride kalanları ilgilendiren. Ve köleliklerin en kötüsü, yaşamın ölümcül yönlerine takılıp kalmaktır; Bayazıt bu sonuca varır. Hayatı bir tünel olarak algılar. Bir kimlik belgesi, tanıtıcı bir simge olarak görür. Tünelin iki ucu aydınlık olacaktır doğal olarak. Dünya hayatının tanıtıcı bir belge niteliğinde olması, tünelin iki ucunu da gösterecektir. Ölüm konuşunca hayat susar. Ama bu susuş ve konuşma, yolcuğu bitirmez. Tünelin iki yanı, dünya ve dünya ötesi şiire güçlü bir duygu olarak katılır. *"Bir gün öleceğimi biliyorum/ Bunu her an ölür gibi biliyorum."* Artık burada öne çıkan ölüm, bir tema olarak, bir sorun olarak ölüm değildir. Şair, kendi ölümünde ve onun her an kendini yineleyen tecrübesinde, ölümün sağlam zeminine kavuşur: ölümde kendi tekil varlığının bilincine kavuşur. Zira tekil varlığı çevreleyen anne, baba, eş, çocuk, arkadaş, bunların hepsi, belirli bir süre ölüm halinin boşluğunu yaşayacaklar, gidenin yokluğunu hissedecekler, kırılıp dökülecekler, ağlayıp üzülecekler; ama zaman onların acısını hafifletecek ve çok sevdikleri kişinin yokluğuna yavaş yavaş alışacaklar; üzüle üzüle, konuşa konuşa artık üzülmemeyi, kederlenmemeyi ve konuşmamayı öğreneceklerdir. Bayazıt, *"insan yalnız ölür"* derken, varoluşun bu cephesinde, ölümün insanı kendi özgül varlığına kavuşturan anlamını da bulgular. Zira ölüm kişiyi ayırır, en sevdikleri, en yakınları bile bu yalnızlık dairesinin dışında kalır. İşte bu da "insanlık ailesi"nden bir haberdir: *"Öldün/ Bir daha ölmeyeceksin."* Bayazıt'ın bu konudaki bütün hislerini, *Şiirler*'in şu son iki mısrasıyla özetleyebiliriz: *"Ölüm bize ne uzak bize ne yakın ölüm/ Ölümsüzlüğü tattık bize ne yapsın ölüm."* Bu iki mısra, adeta hayatı boyunca söylediği bütün sözlerin, yazdığı bütün şiirlerin de sonsözü gibidir.

Sonuç

Bayazıt'ın şiiri olağan söyleyişlerin, sosyal ve siyasi söylemlerin, uyaran deyişlerin, varoluşu seslendiren esinlerin, dikkat çeken hassasiyetlerin, muştulayan öngörülerin şiiridir. Yer yer bir misyon, bir eleştiri şiiri, bir protesto, bir dava şiiridir. Ama şiir sanatını da dikkate alan, işin sanatsal yönünü asla göz ardı etmeyen, bunun kaygısını ve bilincini taşıyan, bunun için çaba harcayan bir şiirdir. Yer yer düz ifadelerden, yer yer imgeler yoğunluğundan oluşan bir şiirdir. Bu yazıyı, Bayazıt'ın şiirinin özünü, yazma eyleminin temelindeki iyi niyeti de verebilecek olan şu mısralarla bitirmek anlamlı olabilir. "Aşk Burcundan" adlı şiirinde şunları söyler: "*Al beni Rabbim/ Çöz beni çoğalt beni/ Bütün yarattıklarınla bir kazanda kaynat beni/ Aşk girsin yürürlüğe/ Yeryüzünde ve gökyüzünde/ Hayatın bu yüzünde ve öte yüzünde."* Onun şiiri, aşkın yürürlüğe girmesinin sonuçlarından biri olarak görülebilir. Aşk yürürlüğe girmiş ve şiir ortaya çıkmıştır. Ama iyi insan olma, güzel yaşama, insanlık değerlerine bağlı kalma da buna dâhildir. Şiir bunun tohumunu, potansiyelini, sağduyusunu ve iyi niyetini içinde taşır.